

АНТОНІМЫ ЯК СРОДАК МАСТАЦКАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ў ПАЭЗІІ РЫГОРА БАРАДУЛІНА

Асіпчук Аксана Мікалаеўна

старшы выкладчык кафедры беларускай і замежных моў
установы адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт”
(г. Гродна, Беларусь)

Ключавыя словы: антонімы, стылістычныя фігуры, антытэза, амфітэза, дыятэза, раздзяленне, супярэчнасць, пераўтварэнне.

У артыкуле разглядаюцца стылістычныя магчымасці антонімаў у паэзіі Рыгора Барадуліна.

Паэзія Рыгора Барадуліна, прызнанага майстра роднага слова, класіка сучаснай беларускай літаратуры, вызначаецца багатай палітрай тэм, вобразаў, матываў. Сярод разнастайных мастацкіх сродкаў пэўнае месца належыць антонімам, якія па сваёй марфалагічнай прыналежнасці, структуры, стылістычных функцыях даволі разнастайныя.

У прааналізаваных творах пераважную большасць складаюць лексічныя, ці рознакаранёвыя, антонімы. Напрыклад: З манахамі маўчаць Віна, бяда, Трывога ды гарластыя навіны. Гавораць моўчкі позіркi, хада. Кранае цішу ўсмех Ды ўсхліп нявінны [1, с. 78]; Не адрозніць зямля таксама, Бедны розумам ці багаты, Пазыхае спрасоння яма – І хапае вечнае хагы [1, с. 39]; “Вось гэта новае!” – пачуеш крык Дапытніка ў даверлівым настроі. А новаму згубіўся нават лік, Яно – даўно забытае *старое* [1, с. 37]; Потым прыходзіць туга-парадніца, Астыне запал гарачы. *Радуйся* з тымі, хто *радуецца*, *І плачце* з тымі, хто *плача* [1, с. 58]; Каму салодка і ў палыне – за кім кульгае нуда старая. Хто *скупа* сее – той *скупа* жне, Хто *шчодро* сее – *шчодро* збірае

[1, с. 62] і інш. У дадзеных прыкладах кампанентамі антанімічных радоў выступаюць такія часціны мовы, як назоўнікі (*усмех – усхліл*), прыметнікі, у тым ліку і субстантываваныя (*бедны – багаты, новы – стары*), дзеясловы (*радавацца – плакаць*), прыслоўі (*скупа – шчодра*).

Граматычныя (аднакаранёвыя) антонімы можна праілюстраваць наступнымі прыкладамі: *Скон – нечаканы* й *чаканы* плён. Чалавек – гадзіннік, які не ведае, На колькі Ёсявышнім заведзены ён [1, с. 502]; *Твой кожны дзень, Пражыты* й *непражыты*, Наперад ведалі легенды й міты [1, с. 483]; *Кожнаму хочацца Ліха аб'ехаць. Лёс залагодзіць, Чым нельга ільга. Раніца хмар наахапчыць на вехачь. Пачырванее за вечар смуга* [1, с. 111]; *А Юда знік, Каб дух яго не ўзнік, Куды і певень голас не даносіць. Бог чуе тых, хто даравання просіць. І Пётра ўжо гадам губляе лік* [1, с. 137]; *Абсяг захлынуўся ў нахлыне і ў гуле, І хваля вучылася глыбы глушыць. Усё дапатопнае воды глынулі, Каб насялятопнаму Зноўку грашыць* [1, с. 124–125]; *Наш прыход і адыход нікога Не расчуліць, ані патурбуе. Можа, толькі ганак Пана Бога Нашых сценіў ціхі крок пачуе* [1, с. 239]; *Пераросткам У школу пайшоў, Ды застаўся Недаросткам. І ў гэтым мая бяда ўся: Да ісіны не дарос, Што мама вачыма, Святымі ад слёз, У Бога выпрасіла мой лёс* [1, с. 257]; *І голас прарэзаўся з нематы, І сілу ўзгадала бяссілле. З наўколя ўсяго сабакі й каты Завылі ды загаласілі* [1, с. 276]; *Ты жывеш, Пакуль шалёным птахам У тваёй душы На ўсё размашша Б'ецца страх Перад апошнім страхам, За якім відаць Адно бястрашша...* [1, с. 320] і інш. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, у антанімічных радах *чаканы – нечаканы, пражыты – непражыты, льга – нельга* другі кампанент набывае супрацьлеглае значэнне пры дапамозе прыстаўкі *не-*; у радзе *узнік – знік* – пры дапамозе прыставак *уз-* і *з-*; у граматычных антонімах *дапатопны – насялятопны, прыход – адыход, пераростак – недаростак* – пры дапамозе апазіцыйных прэфіксаў *да-* і *нася-*, *пры-* і *ады-*, *пера-* і *неда-*. Другі кампанент антанімічных радоў *сіла – бяссілле, страх – бястрашша* ўтвараецца прыставачна-суфіксальным спосабам, дзе прыстаўка *бяс-* і суфікс *-й-*, далучаючыся да ўтваральнай асновы, называюць з'яву, стан, якія характарызуюцца адсутнасцю таго, што абазначана першым кампанентам (утваральным словам).

Моўныя (лексічныя і граматычныя), а таксама кантэкстуальныя антонімы (антонімы маўлення) служаць для пабудовы пэўных стылістычных фігур. У творах Рыгора Барадуліна зафіксаваны такія стылістычныя фігуры, як антытэза, амфітэза, дыятэза, фігуры раздзялення, супярэчнасці (неадпаведнасці), пераўтварэння.

У антытэзе найбольш ярка праяўляецца прырода антонімаў, выразна падкрэсліваецца кантраст паміж супрацьлеглымі паняццямі, з'явамі і г. д. Напрыклад: *Да багача бяжыш, чалавеча, І не думаеш ты, нябога, Што цябе даганяе галеча, А яна не пакіне нічога* [1, с. 53]; *Яго і ў снах мы, і ў падумках*

бачым, Куток, што пэвен дачакацца нас, Дзе першы *смах* наш папярхнуўся *плачам* [1, с. 308]; Для смутку дзён стае. Шляхі ў спакой хлудзеюць. *Старэеш*, а твае ўспаміны *маладзеюць*. Лёс сцішвае ганца Усіх тваіх памкненняў. Чым меней да *канца*, Тым да *пачатку* меней [1, с. 274]; *Вечнасць* на імгненне не зважае. Кожны сам сабе – былы сусед. І свая душа – радня чужая. Чалавек – забыты часам след [1, с. 306]; *Хлусня* раскашуецца, як гаспадыня, У цёплай хаце ў шумлівых шаўках. А голая *праўда* на вуліцы стыне [1, с. 470] і інш. Прадстаўлена антытэза і кантэкстуальнымі антонімамі, якія па сваім унутраным змесце і вобразнасці больш багатыя за моўныя антонімы: Жывем, Каб урэшце спытацца, Скрышыўшы журбы ледзяшы, Утульна Богу ў *палацы*, А ці ў *пакайнай душы*? [1, с. 203]; Чым болей глотак – болей права. З грахамі доўга едзе воз. У кожным з нас жыве *Варава*, І рэдкім госцем – Пан *Хрыстос* [1, с. 165]; І рукі ўмыў Пілат, Калі не змог Адмыць віну За свой прысуд крываваы. Відаць, натое клапаціўся Бог, Каб не звяліся на зямлі варавы. Каб выбіраць людской галдзе было б Спамяж *жыццезагубцам* і *Месіяй*. Каб небасхіл хмурыніў жалем лоб, Каб даравання ўсе вякі прасілі [1, с. 135]; *Гавеюць вернікі*, *Жыруюць душы гіблыя*. Усё на гэтым свеце, як у Бібліі [1, с. 479] і інш. Прыклады ўзяты з кнігі паэзіі “Ксты”, у якой Рыгор Барадулін звяртаецца да біблейскіх сюжэтаў, закранае адвечныя тэмы хрысціянскай маралі, духоўнага свету чалавека, яго існавання з Госпадам.

Даволі пашыранай з’яўляецца стылістычная фігура амфітэза, якая будзецца не на супрацьпастаўленні кантрасных паняццяў, а на іх злучэнні: Гісторыя – Суровая ўдава – І *добрае* забудзе, і *благое*. Ў яе самой занята галава. Маўкліва сцю свае апёкі гоіць [1, с. 468]; Паэзія – хвароба ўсіх вякоў. Паэзія – *служанка* й *каралева*. Лірычных слёз рашучая залева Астудзіць стому босых ступакоў [1, с. 415]; Дзеці – І *Гасподні дар*, і *кара* Ўсім бацькам за іхнія грахі. Крылы адракліся ад Ікара. Пасвіць цень прысталі пастухі [1, с. 400]; Быць Беларусам – Гэта значыць За родны Край згараць на дым, Па-беларуску чуць і бачыць *На гэтым свеце* і *на тым* [1, с. 389] і інш. Тут кампанентамі антанімічных пар выступаюць як моўныя (*добрая* – *благія*), так і кантэкстуальныя антонімы (*служанка* – *каралева*, *Гасподні дар* – *кара*), а таксама фразеалагізмы (*гэты свет* – *той свет*).

Стылістычная фігура дыятэза служыць для адмаўлення, нейтралізацыі супрацьлеглых паняццяў. Умоўна яе можна прадставіць формулай “ні х, ні у”: Гонца – Служка боскай мілаты – Стараецца шчырэй Разліць лагоду. Яно свой захад ведае, А ты Не ведаеш ні *захаду*, ні *ўсходу* [1, с. 89]; Богу ў вочы глядзець І душою Размаўляць з Усявышнім Тварцом. Піць бяду і нагбом, і карцом. Ані *срэбрам* не быць, ні *іржою* [1, с. 202]; Вось ён [час] якраз Вяртацца не прывык. Паўсюдны, а свайго не мае ценю. Няўжо ў яго нябачнага трымцення Няма сцяжын Ні *простых*, ні *крывых*? [1, с. 377]; Ні ў *радасці*, ні ў *бядзе*, Ні на Страшным Судзе Не адракуся ад Беларусі [1, с. 504] і інш.

Стылістычную фігуру раздзялення (формула “х ці у”, “х альбо у”) можна праілюстраваць такімі прыкладамі: Што ёсць жыццё? *Падзённасць ці мастацтва?* Хто пераможа – *хітрасць ці наіў?* Дазволіў Усявышні запытання, А даць адказ усім забараніў [1, с. 345]; Бачыў святло я, ды не разумеў, Што пакідаюць неба каметы, Не даляцеўшы да п’юнай мэты. Што іх дапальвае, *Ласка ці гнеў?* [1, с. 253]; Адкукуем сваё, а пасля Што чакае нас – *Неба альбо зямля?* [1, с. 482] і інш.

Для паказу неадпаведнасці, супярэчлівага характару з’яў, паняццяў, душэўнага стану лірычнага героя аўтар выкарыстоўвае стылістычную фігуру супярэчнасці: Толькі ў мамы Самы *суровы* дакор І *пяшчотнейшы* самы [1, с. 491]; Чым *далей*, Тым *бліжэй* да Цябе Думкамі і душою хінуся. Рукі, *звездзеныя ў мальбе*, *Хочуць процістаяць* спакусе [1, с. 174]; Быў *родным і няродным* рай, Быў *ноччу дзень*, І *вечар раннем*. Ды Творцу я маліў: *Карай Не развітаннем*, А *вяртаннем* [1, с. 439] і г. д.

Стылістычная фігура пераўтварэння паказвае на пераход, пераўтварэнне адной супрацьлегласці ў іншую: *Мароз і той змяніў на літасць гнеў*. Спяшала хлеб у печ садзіць лапата. Бычок на свет глядзеў *дзівакавата*, Ці з радасці, ці з *роспачы мычэў* [1, с. 414]; Як не *сляпы*, Той *зірк убачыш ты*. Калі й *сляты*, *Адчуеш зірк душою*. *Відушчым* зробішся ад *віднаты*, І *станецца сваім* табе *чужое* [1, с. 104] і г. д.

Такім чынам, антонімы ў паэзіі Рыгора Барадуліна служаць для стварэння трапных мастацкіх вобразаў, надаюць асаблівую стылістычную адметнасць мове твораў.

Літаратура

1. Барадулін, Р. Ксты / Рыгор Барадулін // 3-е дапоўн. выд. – Мінск: Рым. – Катал. парафія св. Сымона і св. Алены, 2009. – 528 с.